

КОРЕКЦІЯ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розкриті особливості корекції моральної поведінки у розумово відсталих дошкільників засобами виховних занять з застосуванням ігор, творів художньої літератури та етичної бесіди.

Ключові слова: заняття, гра, етична бесіда, моральна поведінка.

В статье раскрыты особенности коррекции нравственного поведения у умственно отсталых дошкольников средствами воспитательных занятий с применением игр, произведений художественной литературы и этической беседы.

Ключевые слова: занятия, игра, этическая беседа, моральное поведение.

Аналіз документації щодо планування виховної роботи у спеціальному дошкільному закладі показав, що серед напрямків виховання моральному вихованню відводяться наступні: розвиток та корекція у розумово відсталих дошкільників основ моральних норм та понять відповідно до категорії "доброта"; формування у дітей адекватної оцінки своїх та чужих вчинків; використання моральних знань у різноманітних ситуаціях.

Доцільним у створенні необхідної бази для формування та забезпечення потрібного рівня знань про основні правила та норми поведінки виступає комплексний підхід до виховання, який має враховувати також особливості організації дитячої діяльності, які надають їй колективного характеру, виходячи з того, що будь-яка діяльність вихованця у дошкільному закладі відбувається в оточенні ровесників. Формування системи моральних знань дошкільників здійснюється під час групових виховних занять. Виховні заняття допомагають дитині звикати до спільної діяльності з іншими дітьми, організують дітей, виховують дисциплінованість, вміння разом працювати [2].

Саме виховні заняття, на нашу думку, є найкращим способом поєднання морально-етичних методів та впливів, які призводять до

морального розвитку та вдосконалення знань про норми та правила моралі і практичного застосування їх в повсякденному житті. Заняття, що проводяться в ігровій формі з застосуванням етичних бесід за літературними творами та малюнками, ми вважаємо, є найбільш ефективними у процесі формування моральної поведінки у розумово відсталих дошкільників.

Виховне значення гри у психологічному розвитку дошкільника признано у дитячій психології і дошкільній педагогіці, як одне з кардинальних положень. У грі проявляються і розвиваються всі психічні властивості і процеси, формуються якості особистості. Саме в ній формується довільна поведінка дитини. Відомий психолог Л. Виготський писав, що гра будить в дитині сильні і яскраві почуття, але вона ж і вчить не сліпо слідувати емоціям, а узгоджувати їх з правилами гри і кінцевою метою [4].

У діяльності, що моделює реальні життєві ситуації, можливе формування у розумово відсталої дитини елементарних моральних уявлень. Особливо значимою у цьому плані є ігрова діяльність, так як саме у грі містяться необхідні умови для розвитку особистості дошкільника, мобілізуються всі його можливості.

Багато психологів і педагогів (Р. Жукова, А. Запорожець, С. Новоселова, Д. Менджеричька, Д. Ельконін, Е. Аркіна, А. Усова та ін.) писали про широкі можливості гри для виховання і розвитку моральних якостей та почуттів. Вони, також, вказували, що гра дає можливість дітям проявляти доброту, турботу про інших [4].

Дослідники вважають, що використання гри у роботі з розумово відсталими дошкільниками має свою специфіку. Якщо у масовому дошкільному закладі ігри виникають переважно стихійно, то розумово відсталий дошкільник мало грається і не вміє гратися. Ігрові дії його примітивні. Тому ініціатором ігор є педагог, завданням якого є запропонувати ідею, захопити нею дітей і організувати гру. Отже, основний шлях виховання в грі – вплив на її зміст. Для цього потрібно чітко враховувати вікові, індивідуальні і клінічні особливості дітей. Розумово відсталі діти після закінчення гри ще довго живуть в світі вигаданих образів, переживань, перепетії гри, іноді, змінюють звичні форми поведінки. При правильно організованому навчанні вони можуть досягнути значних результатів в самій ігровій діяльності [3].

Отже, при правильній навчально-корекційній спрямованості, гра має велике значення для формування навичок моральної поведінки розумово відсталих дошкільників. Оволодіваючи операційно-технічною стороною гри, діти не тільки набувають досвіду гри, але й вчаться взаємодіяти один з одним, контролювати свої дії.

Плануючи виховні заняття, потрібно орієнтувались на їх вплив в плані морального розвитку і в той же час враховувати реальні зв'язки ігрової продуктивної діяльності і праці, так як моральний розвиток не може бути ізольованим від всієї системи засобів виховання, що застосовуються в спеціальних дошкільних закладах.

О. Вержиховська зазначає, що заняття з розумово відсталими дошкільниками і методика їх проведення мають певну своєрідність. Розумово відсталих дошкільників потрібно спеціально навчати грі, створювати відповідні заняття в ігровій формі, що адаптовані до даної категорії дітей, використовуючи тільки елементи ігор та ігрові ситуації. Ігрова форма допомагає повернути дітей до заняття, створити у них позитивне емоційне ставлення до завдань. Але в роботі з розумово відсталими дітьми недостатньо надати заняттю ігрової форми. Їм потрібно дати ігрове завдання (поставити ігрову мету). Мета ігрового заняття несе пізнавальний характер тільки для вихователя, а перед дитиною має бути поставлена зовсім інша ігрова мета. Формування мети повинно враховувати особливості розумово відсталих дітей, що дозволяє їм отримати навички щодо моральних норм з практичною діяльністю. Отже, у вихователя мета одна, у дітей - інша. Але перед дітьми повинно ставитись таке ігрове завдання, в якому досягнення ігрового результату веде до засвоєння певного матеріалу.

У процесі гри у розумово відсталих дітей формується довільність психічних процесів: довільна увага і пам'ять. Ігрова ситуація і дії у ній активізують розумову діяльність вихованців. У грі діти вчаться діяти з предметами-замінниками, вони дають їм нову ігрову назву, вчаться діяти в уявній ситуації. Поступово ігрові дії скорочуються, дитина вчиться мислити про предмети і діяти з ними. Відповідно функціональний розвиток ігрових дій впливається в онтогенетичний розвиток, створюючи зону найближчого розвитку розумових дій.

В той же час досвід ігрових і, особливо, реальних взаємовідносин дитини у грі лягає в основу особливої властивості мислення, дозволяючи враховувати точку зору інших людей, передбачати їх майбутню поведінку і на основі цього будувати свою власну поведінку [2].

Ефективним прийомом, на нашу думку, у створенні ігрової форми під час заняття є звертання до дітей від імені ляльки. Діти охоче виконують прохання ляльки, задовольняють її бажання. Цим вони виявляють до неї співчуття, турботу. Під впливом таких звертань діти починають сприймати ляльку як живу істоту, опікають її.

Заняття з ляльками допомагають виховувати у дітей такі моральні якості, як доброта, ніжність, співчуття, симпатія, а також корисні звички – тримати в чистоті і порядку іграшки та ігровий матеріал, розв'язують не тільки дидактичні завдання, а й виховні і показують малюкам такі дії, які

викликають бажання наслідувати добрі почуття. Наприклад, звертаючись до дітей, дорослий говорить: "Будити ляльку треба лагідно, ніжно, як це робить мама, коли будить вас. Послухайте, як я розбуджу: "Прокидайся, моя маленька". "Тепер ви її розбудіть"". Висловлюючи лагідні слова, діти переживають почуття ніжності до своєї "доньки". Вкладаючи ляльку в ліжку, вихователь повинен звертати увагу дітей на те, чи усі діти перед сном кажуть "Надобраніч!". Почуття доброти формується і тоді, коли вихователь і діти співають ляльці колискову пісеньку (розучену раніше на занятті з музичного виховання).

Проводячи заняття з лялькою вихователь повинен враховувати, що справа не в тому, щоб діти промовляли добрі слова, а у тому, щоб викликати у них добрі почуття, які вони виражають спочатку за допомогою вихователя, а потім самостійно в своїх іграх з ляльками.

Важливе місце в морально-етичному вихованні, як ми вважаємо, посідають твори художньої літератури. Своєю образністю, емоційною переконливістю вони впливають на маленьких слухачів, розгортають перед ними систему моральних понять, показуючи взаємини персонажів твору з іншими людьми. Працюючи над твором, багато уваги слід приділяти моральним оцінкам поведінки героя. Особливого значення набувають ті твори, в яких розкриваються етичні норми поведінки. На їхньому змісті діти вчаться оцінювати вчинки героїв, а через них – свою поведінку та поведінку товаришів. Таким чином з обговорення оповідань у дітей формується деяка сума знань (уявлень, первинних понять) про моральні якості людини. На заняттях слід повідомляти дітям знання про мораль, читати оповідання, в яких описуються конкретні вчинки літературних героїв і обговорювати моральний зміст їхньої поведінки. На основі читання цих творів не лише формуються знання про норми поведінки, але й викликаються відповідні почуття до героя. Під час обговорення літературних творів, дітям можна ставити доступні завдання: виділити позитивних та негативних персонажів (хто сподобався і чому), назвати добрий (поганий) вчинок літературного героя, пояснити, що сталося б, якби герої не послухалися старших і не допомогли один одному тощо. Літературні образи спонукають маленьких слухачів до наслідування позитивних вчинків і гальмування негативних явищ.

Щоб навчити дітей моральних оцінок, ми вважаємо доцільним, крім художніх творів широко використовувати ілюстративний матеріал (сюжетні картинки, ілюстрації) з яскраво вираженим моральним спрямуванням. Наприклад, діти розглядають малюнок: хлопчик, що впав, забруднив костюм і забив ногу. Розмову потрібно спрямувати так, щоб вона містила не лише перелік подій, а й співчуття до персонажу. У дітей, таким чином, потрібно виховувати гуманне ставлення до людини,

що потрапила у скрутне становище. На основі ілюстративного матеріалу слід виділяти позитивних і негативних персонажів шляхом запитань, спонукати дітей виявляти своє ставлення: хто хороший (поганий)? Підводячи підсумки, обов'язково формувати моральний висновок. Наприклад, "Справді, іграшками потрібно ділитися. Хто не ділиться іграшками, той чинить погано і таких дітей ніхто не любить"; "Добре чинять ті діти, які допомагають один одному".

Також, ефективним засобом залучення дітей до обговорення, аналізу сюжету малюнків з моральним змістом, вчинків літературних героїв, на нашу думку є етична бесіда. Вона сприяє виробленню моральних оцінок та суджень і є важливою формою моральної освіти, що використовується як метод морального виховання. Але у досвіді сучасного допоміжного дошкільного закладу етична бесіда використовується не як окремий виховний метод, а як структурний елемент виховних занять.

У зв'язку з цим етичну бесіду слід використовувати як прийом навчання після читання художнього твору морального змісту та розгляду малюнків під час виховних занять у допоміжному дошкільному закладі. Мета, з якою використовуються етичні бесіди: роз'яснення дітям норм і правил загальнолюдської моралі; допомога в усвідомленні ними загальнолюдської морального досвіду; виховання адекватної оцінки своїх і чужих вчинків.

Етична бесіда, яка проводиться одразу після читання художнього твору, має на меті забезпечити правильне орієнтування дітей на позитивні орієнтири поведінки, має допомагати диференціювати "добре і погане", усвідомлювати, що можна наслідувати, а що засуджувати. У процесі таких етичних бесід у дітей формується вміння наслідувати у своїй поведінці і вчинках приклади хороших людей, позитивних героїв художніх творів. Етичні бесіди можуть поєднувати у собі обговорення змісту художніх творів та поведінки і вчинків дітей. Змістом цих бесід виступає зіставлення вчинків літературних героїв з поведінкою дітей, на основі чого формуються узагальнені уявлення про норми і правила поведінки людей, система моральних оцінок [5].

Бажано після бесіди про негативних героїв провести бесіду за оповіданням чи малюнком з позитивним вчинком. Так діти поступово підійдуть до розуміння того, що таке добре і що таке погано. Проводячи такі бесіди, важливо розкрити перед дітьми зміст добрих вчинків, добрих справ, підкреслити, що людей, які роблять для інших добро, називають добрими. Вони приносять навколишнім радість, допоможуть у біді.

Зміст бесід повинен враховувати рівень морального розвитку розумово відсталих дітей, беручи до уваги особливості їх пізнавальної

діяльності, а саме значення критичності, труднощі у розумінні і засвоєнні вербального матеріалу, а також те, що моральні норми через складність та багатоплановість неможливо розкрити в одній бесіді у повному обсязі, просто і конкретно. Наприклад, така моральна категорія, як "доброта" відображає не тільки допомогу дорослим, одноліткам, але й шанобливе ставлення до вихователів, інших дітей, доброзичливість, вияв любові до навколишнього тощо. Тому, завдяки бесіді визначається не формальне накопичення дітьми етичних уявлень, а формування таких знань моралі, які б виступали внутрішніми збуджуючими мотивами діяльності, сприяли усвідомленню дошкільниками власної поведінки, вели до вираження стійких моральних звичок [2].

Виходячи з виховних та дидактичних вимог, ми вважаємо доцільним так формувати тему етичної бесіди, щоб вона відображала актуальні питання та проблеми повсякденного життя дітей.

Успіх бесіди залежить від правильної її побудови. Етична бесіда складається з трьох частин: 1) початок бесіди; 2) хід (основна частина); 3) заключна частина. Кожна з цих частин передбачає свою мету і будується по-різному, залежно від моральних завдань, які розв'язуються у процесі бесіди.

Початок бесіди має на меті викликати у дітей інтерес до морально-етичної категорії, зацікавити їх певним моральним фактором і зосередити на ньому увагу. На нашу думку, зважаючи на образність мислення дошкільнят, етичну бесіду доцільно розпочати читанням вірша або оповідання (уривка) на відповідну моральну тему, розповіддю про вчинок казкового героя або героя літературного твору, мультфільму.

Ефективним прийомом активізації минулих вражень дітей ми вважаємо розгляд дітьми ілюстрацій, картин, уривків з діафільму на відповідну моральну тему.

Основна частина бесіди спрямована на роз'яснення конкретного змісту певної моральної категорії, норми чи правила моралі; викликати у дітей емоційні переживання та відповідне ставлення до обговорення фактів, явищ. Основна частина складається з питань і відповідей, спрямованих на аналіз та оцінку вчинків літературних героїв і дітей, з'ясування мотивів моральних вчинків. В основній частині бесіди можна використовувати різні типи запитань. Запитання можна ставити за змістом одного оповідання чи малюнка.

Заключна частина. Її мета – підведення дітей до визначення узагальнюючого морального поняття, виведеного морального правила. На цьому етапі проводиться робота у такій послідовності: 1) узагальнення етичних знань; 2) коротке опитування дітей за змістом проведеної бесіди; 3) подача позитивної установки дітям.

Під час планування змісту етичних бесід у системі виховних занять, слід передбачати їх дієвість, збагачення досвіду як всього колективу, так і окремої дитини, враховувати раніше набуті дітьми знання, навички правильної поведінки, зростаючі потенціальні можливості розумово відсталих дошкільників.

Використовуючи вищевказані морально-етичні методи при плануванні виховних занять ми вважаємо доцільним проведення наступної роботи:

1. визначення знань, умінь і навичок дітей з запланованої теми виховного заняття;

2. врахування раніше проведеної морально-виховної роботи з дітьми стосовно обраної теми;

3. попередній вибір місця проведення виховного заняття і створення необхідних для цього умов (підготовка музичного супроводу, оформлення приміщення);

4. підготовка призів, подарунків, передбачених у виховних заходах;

5. створення позитивного психологічного настрою у розумово відсталих дошкільників для проведення виховного заходу;

6. врахування індивідуальних виховних особливостей кожного дошкільника і максимальне їх використання у можливих сприятливих видах діяльності.

На нашу думку, це значно полегшує організацію виховних занять та допомагає їх ефективній реалізації в умовах допоміжного дошкільного закладу. Виховні заняття можуть мати як традиційний так і нетрадиційний характер. Тому не обов'язково має бути загальноприйнята структура виховних занять і ми позитивно оцінюємо довільну, оригінальну у побудові структуру виховних занять, проте зупинимось на найбільш практичній, а саме:

1. Вступна частина. Сюди може входити розповідь, читання віршів, показ малюнків, уривків з казок та ін. На цьому етапі відчувається організація дітей до сприймання матеріалу, актуалізація знань з раніше вивчених моральних тем, психологічна підготовка дітей до подальшої роботи.

2. Основна частина. Передбачає використання практичних вправ, проведення аналізу різних моральних ситуацій, бесід за художніми творами та малюнками, розповідей тощо. На цьому етапі відбувається визначення теми та головної мети виховного заняття, виконання дітьми запланованих завдань.

3. Заключна частина. Використання підсумкових запитань для аналізу та узагальнення проведеного виховного заняття, підведення дітей до певного морального правила.

Отже, робота з морального виховання в допоміжному дошкільному закладі проводиться в процесі різних виховних занять. Вона полягає в

тому, що отримані дітьми морально-етичні знання є не завжди повними, точними і не передбачає включення їх в реальну діяльність дошкільників. Це призводить до того, що розумово відсталі дошкільники не закріплюють отримані моральні знання та уявлення і в результаті не можуть повноцінно застосовувати їх в своїй поведінці. Тому, у методиці формування моральної поведінки розумово відсталих дошкільників ми рекомендуємо використовувати виховні заходи у вигляді занять, що мають ігрову форму і є, на нашу думку, доступним засобом, який допомагає виправленню, розширенню, поглибленню, систематизації морально-етичних знань, уявлень та практичному їх закріпленню.

Список використаних джерел

1. Белкин А.С. Нравственное воспитание учащихся вспомогательной школы: Учебное пособие. – М.: Просвещение, 1977. – 112 с.
2. Вержиховська О.М. Формування моральних якостей у молодших школярів з обмеженими розумовими можливостями у позакласній виховній роботі: Монографія. – Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д.Г, 2009. – 228 с.
3. Воспитание детей дошкольного возраста / под ред. Л.Н. Прокопенко. – К.: Радянська школа, 1990. – 368 с.
4. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. – К.: Вища школа, 1997. – 304 с.
5. Морозова Н.Г. О нравственном воспитании детей в специальных дошкольных учреждениях. – М.: Просвещение, 1978. – 118 с.

The article exposes features correct moral behavior in mentally retarded preschool children by means of educational sessions on the use of games, fiction, and ethical conversation.

Keywords: educational classes, play, ethical discussion, moral behavior.

Отримано 30.05. 2011 р.